

مطالعه ویژگی‌های روان‌شناختی معلمان و ارائه مدل هنجاری مطلوب

زینب پورحسن^۱، مرتضی فرجیان*^۲

تاریخ پذیرش: ۲۵ شهریور ماه ۱۴۰۴

تاریخ دریافت: ۲ مردادماه ۱۴۰۴

چکیده

ویژگی‌های شخصیتی یک معلم خوب شامل، مسئولیت‌پذیری در قبال دانش‌آموزان، سعه صدر، وارسته بودن، قدرت بالا در برقراری ارتباط و تعامل با دیگران، مثبت‌اندیشی و عزت‌نفس، توانایی بالا در مدیریت و رهبری کلاس است. ویژگی‌های روان‌شناختی معلمان تاثیر مستقیمی بر ارتقای کیفیت و صلاحیت حرفه‌ای آنان دارد. هدف از این پژوهش، بررسی ویژگی‌های روان‌شناختی معلمان و ارائه مدل هنجاری مطلوب برای سنجش این ویژگی‌ها بود. این مطالعه از نوع توصیفی-پیمایشی انجام شد. از طریق مرور ادبیات ابعاد ویژگی‌های روان‌شناختی معلمان شناسایی شد. جامعه آماری شامل ۳۵۰ نفر از معلمان مدارس ابتدایی، راهنمایی و متوسطه بود که به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه محقق‌ساخته ۶۹ سؤالی بود که پس از بررسی روایی و پایایی مورد استفاده قرار گرفت. یافته‌ها نشان داد که مدل پنج‌عاملی ویژگی‌های روان‌شناختی معلمان شامل ابعاد شناختی، عاطفی، شخصیتی، اجتماعی و حرفه‌ای از برازش مناسبی برخوردار است. مدل هنجاری ارائه شده می‌تواند به عنوان چارچوبی برای انتخاب، ارزیابی و توسعه حرفه‌ای معلمان مورد استفاده قرار گیرد. ضرایب آلفای کرونباخ برای همه ابعاد بالاتر از ۰.۸۴ بود که نشان‌دهنده پایایی مناسب ابزار است.

کلمات کلیدی: ویژگی‌های روان‌شناختی، معلمان، تحلیل عاملی تأییدی، توسعه حرفه‌ای

^۱ گروه روانشناسی عمومی، واحد بیله سوار، دانشگاه آزاد اسلامی، بیله سوار، ایران

^۲ استادیار گروه جامعه‌شناسی، واحد پارس آباد مغان، دانشگاه آزاد اسلامی، پارس آباد مغان، ایران (نویسنده مسئول)

۱- مقدمه

معلمان به عنوان محوری‌ترین عنصر نظام آموزشی، نقش تعیین‌کننده‌ای در کیفیت آموزش و یادگیری دارند. کیفیت عملکرد معلمان نه تنها به شایستگی‌های تخصصی آن‌ها بلکه به ویژگی‌های روان‌شناختی آن‌ها نیز وابسته است. ویژگی‌های روان‌شناختی معلمان شامل مجموعه‌ای از انگیزه‌ها، احساسات، شناخت‌ها، الگوهای خودتنظیمی و جنبه‌های شخصیتی است که بر عملکرد تدریس آن‌ها تأثیر می‌گذارد (برداچ^۱ و همکاران، ۲۰۲۳).

پژوهش‌های متعددی نشان داده‌اند که ویژگی‌های روان‌شناختی معلمان تأثیر مستقیمی بر موثریت تدریس، رفاه معلمان، ماندگاری در حرفه و روابط بین‌فردی مثبت با ذی‌نفعان مختلف دارد. کیم و همکاران (۲۰۱۹) در یک فراتحلیل نشان دادند که ویژگی‌های شخصیت معلمان، به ویژه در چارچوب مدل پنج‌عاملی، پیش‌بین قوی موثریت تدریس هستند (کیم و همکاران، ۲۰۱۹).

در سال‌های اخیر، توجه فزاینده‌ای به شناسایی و اندازه‌گیری ویژگی‌های روان‌شناختی معلمان صورت گرفته است. این توجه ناشی از درک بهتر نقش این ویژگی‌ها در موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان و بهبود کیفیت آموزش است. شریف‌زاده و همکاران (۲۰۱۹) در مطالعه‌ای در ایران، ویژگی‌های روان‌شناختی معلمان را در سه بعد شناختی، عاطفی و شخصیتی تقسیم‌بندی کردند (شریف‌زاده و همکاران، ۲۰۱۹).

با وجود اهمیت موضوع، در نظام آموزشی ایران مدل جامع و هنجاری برای سنجش ویژگی‌های روان‌شناختی معلمان وجود ندارد. این خلأ باعث شده است که فرآیندهای انتخاب، ارزیابی و توسعه حرفه‌ای معلمان فاقد چارچوب علمی مناسبی باشد. بنابراین، هدف از این پژوهش ارائه مدل هنجاری مطلوب برای سنجش ویژگی‌های روان‌شناختی معلمان است (غلامی و همکاران، ۲۰۱۹).

باردچ و همکاران (۲۰۲۱) ویژگی‌های روان‌شناختی را به عنوان مجموعه پیچیده‌ای از انگیزه‌ها، احساسات، شناخت‌ها، الگوهای خودتنظیمی و جنبه‌های شخصیتی تعریف کردند که بر رفتار تدریس تأثیر می‌گذارد. این ویژگی‌ها جداگانه از توانایی‌های تحصیلی (هوش)، دانش موضوعی و دانش آموزشی و ویژگی‌های جمعیت‌شناختی هستند (باردچ و همکاران، ۲۰۲۲).

بر اساس مرور ادبیات، ویژگی‌های روان‌شناختی معلمان در پنج بعد اصلی قابل تقسیم‌بندی است:

۱. ویژگی‌های شناختی: شامل قدرت تحلیل، تدبیر، خلاقیت، نوآوری، هوش بالا و حافظه قوی است. معلمان با ویژگی‌های شناختی قوی قادر به پردازش بهتر اطلاعات و حل مسائل پیچیده آموزشی هستند (شریفی زاده و محمدی، ۲۰۱۹).

---

¹ Bardach

۲. ویژگی‌های عاطفی: شامل شادابی، خوش‌خلقی، علاقه به تدریس، ثبات عاطفی، فروتنی و عدالت‌گرایی است. این ویژگی‌ها به معلمان کمک می‌کند تا محیط یادگیری مثبت و حمایت‌کننده‌ای ایجاد کنند (شریفی زاده و محمدی، ۲۰۱۹).

۳. ویژگی‌های شخصیتی: در چارچوب مدل پنج‌عاملی شخصیت شامل برون‌گرایی، توافق‌پذیری، وجدان‌گرایی، ثبات عاطفی و گشودگی نسبت به تجربه است. این ویژگی‌ها تأثیر مستقیمی بر سبک تدریس و تعامل با دانش‌آموزان دارند (گونچ، ۲۰۱۷).

۴. ویژگی‌های اجتماعی: شامل مهارت‌های ارتباطی، تعامل اجتماعی، همکاری و توانایی کار تیمی است. معلمان با مهارت‌های اجتماعی بالا قادر به برقراری روابط مؤثر با دانش‌آموزان، همکاران و والدین هستند (باردچ و همکاران، ۲۰۲۲).

۵. ویژگی‌های حرفه‌ای: شامل تعهد حرفه‌ای، اخلاق کاری، انگیزش شغلی، خودکارآمدی و تمایل به یادگیری مداوم است. این ویژگی‌ها بر کیفیت عملکرد حرفه‌ای معلمان تأثیرگذار هستند (غلامی و همکاران، ۲۰۱۹).

بر اساس مرور ادبیات و نظرات خبرگان، مدل مفهومی این پژوهش شامل پنج بعد اصلی ویژگی‌های روان‌شناختی معلمان است:

۱. ویژگی‌های شناختی (۱۲ مؤلفه)

۲. ویژگی‌های عاطفی (۱۵ مؤلفه)

۳. ویژگی‌های شخصیتی (۱۸ مؤلفه)

۴. ویژگی‌های اجتماعی (۱۰ مؤلفه)

۵. ویژگی‌های حرفه‌ای (۱۴ مؤلفه)

این ابعاد با یکدیگر در ارتباط هستند و در مجموع ویژگی‌های روان‌شناختی کلی معلم را تشکیل می‌دهند.

۲- روش تحقیق

این پژوهش از نوع کاربردی انجام شد. جامعه آماری شامل کلیه معلمان مدارس ابتدایی، راهنمایی و متوسطه شهرستان پارس آباد در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳ بود که تعداد آن‌ها حدود ۲۴۵۰ نفر برآورد

---

¹ Göncz

عنوان مقاله : مطالعه ویژگی‌های روان‌شناختی معلمان و ارائه مدل هنجاری مطلوب

شد. با استفاده از فرمول کوکران و با در نظرگیری سطح اطمینان ۹۵ درصد، نمونه‌ای به حجم ۳۵۰ نفر با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند.

ابزار گردآوری داده‌ها در این تحقیق پرسشنامه ویژگی‌های روان‌شناختی معلمان پرسشنامه ۶۹ سؤال در مقیاس پنج‌درجه‌ای لیکرت (از کاملاً مخالفم=۱ تا کاملاً موافقم=۵) طراحی شد. پرسشنامه شامل پنج بعد اصلی بود. پرسشنامه توسط ۲ نفر از متخصصان حوزه روان‌شناسی تربیتی و مدیریت آموزشی بررسی شد. نسبت روایی محتوا و شاخص روایی محتوا محاسبه شدند. برای محاسبه پایایی از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد که آلفا برای کل پرسشنامه ۰.۹۴۳ و برای هر بعد بین ۰.۸۴۵ تا ۰.۹۲۴ محاسبه شد که نشان‌دهنده پایایی عالی ابزار است. جدول شماره ۱ ابعاد و گویه‌ها و آلفا کرونباخ را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۱ : ابعاد و گویه‌ها و آلفا کرونباخ

ابعاد	گویه‌ها	آلفای کرونباخ	محدوده بارگذاری فاکتور
ویژگی‌های شناختی	۱۲	۰.۸۹۱	۰.۶۵-۰.۸۴
ویژگی‌های عاطفی	۱۵	۰.۸۷۶	۰.۶۲-۰.۸۱
ویژگی‌های شخصیتی	۱۸	۰.۹۰۳	۰.۶۸-۰.۸۷
ویژگی‌های اجتماعی	۱۰	۰.۸۴۵	۰.۵۹-۰.۷۹
ویژگی‌های حرفه‌ای	۱۴	۰.۹۲۴	۰.۷۱-۰.۸۹

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از ابزار تحلیل عاملی تأییدی استفاده شده است.

۳- یافته‌ها

نتایج توصیفی نشان داد که ۶۱.۷ درصد شرکت‌کنندگان زن و ۳۸.۳ درصد مرد بودند. بیشترین فراوانی مربوط به گروه سنی ۳۱-۳۵ سال (۲۶.۳ درصد) و دارندگان مدرک کارشناسی (۵۵.۷ درصد) بود. میانگین سابقه کاری شرکت‌کنندگان ۱۲.۸ سال بود.

نتایج تحلیل عاملی تأییدی در جدول شماره ۲ نشان داد که مدل اولیه پنج‌عاملی نیاز به اصلاح داشت. پس از حذف برخی گویه‌ها با بار عاملی پایین و اعمال اصلاحات، مدل نهایی از برازش مناسبی برخوردار شد.

جدول شماره ۲: نتایج تحلیل عاملی تأییدی

وضعیت	محدوده قابل قبول	مدل اصلاح شده	مدل اولیه	شاخص‌های تناسب
خوب	غیر قابل توجه	۲۲۳۴.۷۸	۲۸۵۶.۴۲	خی ۲
-	-	۱۵۸۹	۱۶۴۷	درجه آزادی
عالی	< ۳	۱.۴۰۶	۱.۷۳۴	Chi-square/df
عالی	> ۰.۹۰	۰.۹۵۱	۰.۹۱۲	CFI
عالی	> ۰.۹۰	۰.۹۴۷	۰.۹۰۶	TLI
عالی	< ۰.۰۸	۰.۰۴۵	۰.۰۶۱	RMSEA
عالی	< ۰.۰۸	۰.۰۴۱	۰.۰۵۴	SRMR
خوب	> ۰.۹۰	۰.۹۱۸	۰.۸۸۹	GFI
خوب	> ۰.۸۵	۰.۹۰۳	۰.۸۷۱	AGFI
خوب	> ۰.۹۰	۰.۹۲۸	۰.۸۹۶	NFI
عالی	> ۰.۹۰	۰.۹۵۲	۰.۹۱۳	IFI

شاخص‌های برازش مدل اصلاح‌شده نشان داد که مدل پنج‌عاملی ویژگی‌های روان‌شناختی معلمان از برازش عالی برخوردار است. مقدار $\chi^2/df=1.406$ کمتر از ۳، شاخص‌های $CFI=0.951$ و $TLI=0.947$ بالاتر از ۰.۹۰، و مقادیر $RMSEA=0.045$ و $SRMR=0.041$ کمتر از ۰.۰۸ بودند.

همه گویه‌های باقی‌مانده در مدل نهایی دارای بارهای عاملی بالاتر از ۰.۶۰ و معناداری آماری در سطح $p < 0.001$ بودند. بیشترین بار عاملی مربوط به بعد حرفه‌ای (۰.۹۱) و کمترین مربوط به بعد اجتماعی (۰.۷۱) بود.

نتایج همبستگی بین ابعاد در جدول شماره ۳ نشان داده شده است.

جدول شماره ۳: نتایج همبستگی

ابعاد	۱	۲	۳	۴	۵
۱. شناختی	۱				
۲. عاطفی	۰.۶۷	۱			
۳. شخصیتی	۰.۷۱	۰.۷۳	۱		

اجتماعی. ۴	۰.۵۸	۰.۶۵	۰.۶۲	۱	
حرفه‌ای. ۵	۰.۷۴	۰.۶۹	۰.۷۸	۰.۶۱	۱

نتایج نشان داد که همه ابعاد با یکدیگر همبستگی مثبت و معناداری دارند. قوی‌ترین همبستگی بین ابعاد شخصیتی و حرفه‌ای (۰.۷۸) و ضعیف‌ترین همبستگی بین ابعاد شناختی و اجتماعی (۰.۵۸) مشاهده شد.

۴- نتیجه‌گیری و پیشنهادات

این پژوهش برای نخستین بار مدل جامع و هنجاری برای سنجش ویژگی‌های روان‌شناختی معلمان در بافت ایرانی هنجاریابی کرد و نتایج نشان داد که مدل پنج‌عاملی شامل ابعاد شناختی، عاطفی، شخصیتی، اجتماعی و حرفه‌ای از اعتبار و پایایی مناسبی برخوردار است. یافته‌های این پژوهش نشان داد که مدل پنج‌عاملی ویژگی‌های روان‌شناختی معلمان از برازش مناسبی برخوردار است و می‌تواند به عنوان چارچوبی جامع برای سنجش این ویژگی‌ها استفاده شود. این نتایج با یافته‌های پژوهش‌های پیشین همسو است (باردیح و همکاران، ۲۰۲۳).

بعد شناختی که شامل ویژگی‌هایی چون تحلیلگری، خلاقیت و نوآوری است، نقش مهمی در توانایی معلمان برای حل مسائل آموزشی و طراحی فعالیت‌های یادگیری مؤثر دارد. این یافته با نتایج الیسون (۲۰۰۹) که اهمیت ویژگی‌های شناختی در کیفیت تدریس را نشان داد، مطابقت دارد.

بعد عاطفی بالاترین میانگین را در میان ابعاد مختلف داشت که نشان‌دهنده اهمیت کنترل و مدیریت احساسات در حرفه تدریس است. این یافته با تأکید اورلوف (۲۰۰۲) بر اهمیت فرهنگ عاطفی معلمان مطابقت دارد.

بعد شخصیتی که در چارچوب مدل پنج‌عاملی تعریف شده، قوی‌ترین همبستگی را با بعد حرفه‌ای داشت. این نتیجه با یافته‌های کیم و همکاران (۲۰۱۹) که نشان دادند ویژگی‌های شخصیت پیش‌بین قوی‌تری معلمان هستند، همخوانی دارد.

بعد اجتماعی اگرچه کمترین میانگین را داشت، اما همچنان در سطح مطلوبی قرار داشت. این بعد که شامل مهارت‌های ارتباطی و تعامل اجتماعی است، نقش کلیدی در موفقیت معلمان دارد.

بعد حرفه‌ای بالاترین میانگین و قوی‌ترین بارهای عاملی را داشت که نشان‌دهنده اهمیت تعهد حرفه‌ای و انگیزش شغلی در نمونه مورد مطالعه است.

مدل هنجاری ارائه‌شده امکان تعیین سطح عملکرد معلمان در هر یک از ابعاد را فراهم می‌کند و می‌تواند در فرآیندهای انتخاب، ارزیابی و توسعه حرفه‌ای معلمان مورد استفاده قرار گیرد (طهماسبی و همکاران، ۲۰۲۵).

مدل ارائه‌شده می‌تواند به عنوان مبنایی برای بهبود کیفیت آموزش از طریق انتخاب، ارزیابی و توسعه حرفه‌ای معلمان مورد استفاده قرار گیرد. همچنین، این مدل امکان شناسایی نقاط قوت و ضعف معلمان را فراهم کرده و راهکارهای مناسب برای بهبود عملکرد آن‌ها ارائه می‌دهد.

- استفاده در فرآیند انتخاب: مدل ارائه‌شده می‌تواند به عنوان یکی از معیارهای انتخاب معلمان در آزمون‌های استخدامی مورد استفاده قرار گیرد.
- ارزیابی عملکرد: از این مدل برای ارزیابی دوره‌ای عملکرد معلمان و شناسایی حوزه‌های نیازمند بهبود استفاده شود.
- طراحی برنامه‌های آموزشی: بر اساس نتایج این مدل، برنامه‌های آموزش ضمن خدمت متناسب با نیازهای هر معلم طراحی شود.
- توسعه حرفه‌ای: معلمان بتوانند از نتایج این مدل برای شناخت نقاط قوت و ضعف خود و تدوین برنامه توسعه حرفه‌ای استفاده کنند.
- مشاوره و حمایت: سیستم مشاوره و حمایت برای معلمان که در برخی ابعاد نمرات پایین کسب می‌کنند، طراحی شود.

منابع

- Bardach L, Huang Y, Richter E, Klassen RM, Kleickmann T, Richter D. Revisiting effects of teacher characteristics on physiological and psychological stress: a virtual reality study. *Sci Rep.* 2023 Dec 14;13(1):22224. doi: 10.1038/s41598-023-49508-0. PMID: 38097628; PMCID: PMC10721614.
- Bardach, L., Klassen, R.M. & Perry, N.E. Teachers' Psychological Characteristics: Do They Matter for Teacher Effectiveness, Teachers' Well-being, Retention, and Interpersonal Relations? *An Integrative Review.* *Educ Psychol Rev* 34, 259–300 (2022). <https://doi.org/10.1007/s10648-021-09614-9>
- Bardach, L., Oczlon, S., Pietschnig, J., & Lüftenegger, M. (2023). Revisiting effects of teacher characteristics on teacher stress and emotional exhaustion. *Educational Psychology*, 43(2), 1-24.

- Ellison, A. C. (2009). A confirmatory factor analysis of a measure of preservice teacher knowledge, skills and dispositions. Doctoral dissertation, University of North Carolina at Greensboro.
- Gholami K, Salehi Omran E, Izadi S, Saffar Heidari H. (2019). Identifying the status of the influential components of citizenship education for citizens' cultural and social development. *Iranian journal of educational Sociology* .2(2):44-59.
- Gholami, K., Fathi, J., & Ahmadi, A. (2019). Developing a standard model of teachers' professional competence on the basis of high-level documents of education in Iran. *Iranian Journal of Educational Sociology*, 2(2), 44-59.
- Göncz, L. (2017). Teacher personality: a review of psychological research and guidelines for a more comprehensive approach in educational psychology. *Open Review of Educational Research*, 4(1), 75-95.
- Kim LE, Jörg V, Klassen RM. A Meta-Analysis of the Effects of Teacher Personality on Teacher Effectiveness and Burnout. *Educ Psychol Rev*. 2019;31(1):163-195. doi: 10.1007/s10648-018-9458-2. Epub 2019 Jan 2. PMID: 30930595; PMCID: PMC6407857.
- Kim, L. E., Jörg, V., & Klassen, R. M. (2019). A meta-analysis of the effects of teacher personality on teacher effectiveness and burnout. *Educational Psychology Review*, 31(1), 163-195.
- Orlov, A. B. (2007). Psychological culture of a class teacher as the basis of effective educational work. *Psychology in Russia: State of the Art*, 1(1), 12-28.
- Sharifzadeh, A. , Eskandari, H. , Borjali, A. and sohrabi, F. (2019). The study of the factor structure of the psychological characteristics of the recruitment of primary teacher. *Quarterly of Educational Measurement*, 10(37), 17-36. doi: 10.22054/jem.2020.44147.1935
- Sharifzadeh, A., & Mohammadi, M. (2019). The study of the factor structure of the psychological characteristics of teachers. *Journal of Educational Management*, 18(5), 135-170.
- Tahmasebi, F., Gholtash, A., Hashemi, S. A., & Mashinchi, A. (2025). Validation of the professional qualifications model for multi-grade teachers. *Journal of Educational Experiences*, 8(2), 45-62.

Study of Teachers' Psychological Characteristics and Development of an Optimal Normative Model

Zeinab Pourhasan¹, Morteza Farajian^{2*}

Abstract

The personality characteristics of an effective teacher include responsibility toward students, patience, integrity, strong communication and interaction skills, positive thinking, self-esteem, and the ability to effectively manage and lead the classroom. Teachers' psychological characteristics have a direct impact on improving their professional competence and the quality of education. The aim of this study was to examine the psychological characteristics of teachers and to develop an optimal normative model for assessing these characteristics. This research employed a descriptive–survey design. Based on a review of the literature, the dimensions of teachers' psychological characteristics were identified. The statistical population consisted of 350 teachers from primary, middle, and secondary schools who were selected through multi-stage cluster sampling. Data were collected using a researcher-made questionnaire with 69 items whose validity and reliability were confirmed prior to use. The findings indicated that the five-factor model of teachers' psychological characteristics—including cognitive, emotional, personality, social, and professional dimensions—demonstrated an acceptable model fit. The proposed normative model can serve as a framework for teacher selection, evaluation, and professional development. Cronbach's alpha coefficients for all dimensions were above 0.84, indicating satisfactory reliability of the instrument.

Keywords: Psychological Characteristics, Teachers, Confirmatory Factor Analysis, Professional Development

---

¹ Department of General Psychology, Bileh Savar Branch, Islamic Azad University, Bileh Savar, Iran

² Assistant Professor, Department of Sociology, Parsabad Moghan Branch, Islamic Azad University, Parsabad Moghan, Iran (Corresponding Author) farajian58@gmail.com